

Elise Lujala

Monta tietä kodista kansakouluun

Varhaisen oppimisen vaiheet liittyvät maassamme kiinteästi osaksi yleistä kansanopetuksen kehittämistä, ja yhteisenä perustana autonomian ajan Suomessa on kaikille yhteiseksi tarkoitetun kansakoulujärjestelmän kehittäminen. Tuolloin julkisen keskustelun kohteena ollut esitys loi pohjan yhtenäisen keskushallinnon rakentamiselle ja merkitsi selkeää kannanottoa siitä, kuinka kaikkien alle kansakouluikäisten tuli saada myös kotikasvatusta tukevaa opetusta. Tätä oli tarpeen korostaa erityisesti silloin, kun vanhemmat itse eivät voineet vastata opetuksesta eivätkä myöskään voineet kustantaa lapsilleen ulkopuolista opetusta.

Tässä esityksessä tarkastellaan niitä päätöksiä ja keskushallinnon päätösten myötä ohjautuneita ratkaisumalleja, joita 1800-luvun puolivälin jälkeen toteutettiin alle kansakouluikäisten lasten kasvatukseen ja opetuksen turvaamiseksi. Hallintoviranomaisten käyttämäksi yleiskäsitteeksi vakiintui vuosisadan vaihteen lähestyessä kotikasvatuksen tukeminen. Kodin ulkopuolella järjestetyn kasvatust- ja opetustoiminnan nimityksiä oli monia, kuten pikkulastenkoulu, alkukoulu, työkoulu, lastenseimi, lastentarha ja päiväkotit, joka saattoi tarkoittaa myös kouluikäisten lasten aamu- tai iltapäivähoitoa. Moninaisuuden lisäksi nimikkeistö on moniselitteistä ja käsitteet vaihtelevat. Ne olivat vakiintumattomia ja nimityksien määrittelyn joutuu nyt tarkentamaan asiayhteyden perusteella. Autonomian aika on varhaiseen kasvatukseen ja oppimiseen sekä alkuopetukseen liittyen toimintamuotojen ja käsitteiden muotoutumisen aikaa.

Varhaisen kasvatuksen ja oppimisen tukemisen yhteyksiä

Lasten varhaisen oppimisen tukemiseen ja kodin ulkopuolella annettavaan opetukseen kiinnitettiin jo 1800-luvun alkupuolella huomiota eri puolilla Eurooppaa. Kotiopetuksen rinnalle kehittyivät yleisimmiksi opetuksen muodoiksi pikkulastenkoulut ja asyyliit sekä turvakodin luonteiset lastenhuoltolat. Näiden laitosten luonteeseen kuului yleensä vain alhaisimpiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneiden perheiden lasten kasvattaminen. Sillä tarkoitettiin aivan nuorimpienkin, muutaman vuoden ikäisten lasten kohdalla tiukkaa opettajajohtoista ryhmäopettamista, mihin tarpeen mukaan kuului lisänä lasten sosiaalista avustamista. Ylläpitäjinä olivat useimmissa tapauksissa asiaa harrastaneet, huomattavassa yhteiskunnallisessa asemassa olleet henkilöt sekä hyväntekeväisyysjärjestöt.¹

Suomessa pikkulastenkouluja perustettiin tiittävästi vuodesta 1839 lähtien, ja opettajan asiantuntemusta lisättiin niin Kokkolassa kuin Finlaysonin tehtaiden aloittamassa toiminnassa lähettämällä tehtävään valittu opettajatar opiskelemaan Tukholmaan. 1840- ja 1850-luvuilla laajeni pikkulastenkoulujen ja turvakotien toiminta useimpiin maamme kaupunkeihin. Niiden uskottiin osaltaan vaikuttavan säätyeroja tasoittavasti, ja lapsille ne tarjosivat huoltoa ja alkuopetusta.²

Pitkäaikaisimman, Ruotsin vallan ajalta juontaneen kansanopetuksen perinteen omasi maassamme kirkollinen alkuopetus, jonka osalta 1800-luvun aikana tehtiin useita kehittämisalotteita. Seurakuntien eri muodoissaan tarjoama koulutus oli erityisen merkityksellistä maaseudulla, jossa lukkarinkoulun, kiertokoulun, pitäjän koulumestareiden ja kirkollisen alkukoulun avulla kannettiin vastuuta alkuopetuksesta. 1800-luvun loppupuolella sen perusteina olivat vuoden 1869 kirkkolain seurakuntaa velvoittavat säädökset sekä laajemmin kansanopetusta koskevat vuoden 1866 kansakouluasetuksen

määräykset. Lähtökohtana molemmissa oli edelleen kodin velvollisuus 'ensimmäisen opetuksen' antamiseen, mutta kirkon tuli huolehtia siitä, "että kaikki ne lapset, jotka syystä tahi toisesta, eivät voi kodissaan tulla näissä opinkappaleissa tyydyttävästi neuvoituksi, saavat semmoista opetusta kiintonaisissa tahi kiertävissä koulussa". Useista vuosisadan loppupuolella tehdyistä esityksistä huolimatta seurakuntien antama koulutus tuli osaltaan myös rinnastetuksi Koulutoimen Ylihallituksen ohjaamaan kansakoulun kehittämiseen, mikä ilmeisesti aiheutti kirkollisten alkuopetuksen kehittämishankkeiden ja opettajakoulutuksen vastustamista, joten kirkollisen alkukoulun opettajien koulutusta ei saatu papiston haluamalla tavalla kehitetyksi.³

Lasten oppimisen erityispiirteitä, toiminnallisuutta, haavainnollisuutta ja yksilöllisyyttä korostavaksi varhaisen oppimisen pedagogiikaksi oli Friedrich Fröbel kehittännyt Saksassa 1830-luvun lopussa lastentarhatoiminnan. Kun maamme kansanopetusjärjestelmää ryhdyttiin kehittämään, liitti ehdotuksen laatija Uno Cygnaeus Keski-Euroopasta saamiensa vaikutteiden pohjalta kansakoulun ensimmäiseksi osastoiksi lastentarhan ja lastenseimen. Esityksen mukaan maaseudun tyttökoulujen yhteyteen tuli kuulua alle viisivuotiaille lapsille järjestetty lastenseimiryhmä sekä viisi- ja kuusivuotiaille tarkoitettu lastentarhan ensimmäinen osasto. Siitä seitsemänvuotiaiden oli määrä edetä lastentarhan toiselle osastolle, jossa he saivat opetusta yhdeksän tai kymmenen vuoden ikäisiksi.⁴ Laajan ja tiukan vastakkaisia näkökantoja sisältäneen julkisen keskustelun jälkeen tämän ratkaisumallin yleisestä toteuttamisesta luovuttiin. 'Täydellinen tyttökoulu' sisäoppilaitoksineen, lastentarhoineen ja lastenseimineen toteutui tiettävästi kuitenkin muutamien vuosien ajan ainakin Jyväskylän seminaarin mallikoulun yhteydessä ja Sortavalan lähellä toimineessa Siitoisten kansakoulussa.

Edellytykset lastentarhapedagogiikan ja alkuopetuksen yhtä hyvin kuin kansakoulun opetuksen tasokkuudelle Uno

Cygnaeus halusi turvata opettajankoulutuksen avulla. Jyväskylän seminaarin tulevaa opettajakuntaa ajatellen lähetettiin muutamia tarkoin valittuja opettajia opintomatalle Saksaan. Lastentarhatoimintaan ja alkuopetukseen perehtyjistä ensimmäinen oli Cygnaeuksen sisarentytär Fanny John, joka opiskeltuaan vuosina 1859–1863 Hampurin lastentarhanopettajattarien valmistuslaitoksessa ja Bernin kansakouluseminaarissa palasi aloittamaan työkaartaan Jyväskylän seminaarin naisosaston ensimmäisenä johtajattarena. Vuonna 1861 valtion stipendiaatteina opintomatalle Saksaan lähteneiden joukossa oli neljä naista, jotka olivat jo työskennelleet ainakin lyhyen aikaa pikkulasten kouluissa, lastentarhassa tai lastenseimessä. Kaikki he hyödynsivät saamaansa opetusta tulevissatyötehtävissään. Palattuaan vuoden kestäneiden opintojen jälkeen Helsinkiin perusti Ida Lindroos ruotsinkielisen lastentarhan ja valmistavan koulun. Serafina Rautian jatkoi työtään Helsingissä Sedmigradskyn pikkulasten koulun johtajana suunnatun opetusmenetelmiä lastentarhan omaiseksi. Ebba Böcker palasi kahden vuoden opiskelun jälkeen Sortavalan seudulle Siitoisten kansakoulun opettajaksi. Myös Christina Nappa jatkoi toisena vuonna opintojaan kansakoulunopettajaseminaarissa, sillä hänen oli määrä aloittaa työnsä Jyväskylän seminaarin mallikoulun lastentarhassa syksyllä 1863.⁵ Näin Uno Cygnaeuksen aloitteesta oli Suomeen saatu jo 1860-luvulla ensimmäiset lastentarhatyöhön ja alkuopetukseen koulutetut opettajat. Muissa Pohjoismaissa siirryttiin pikkulasten kouluista ns. luonnonmukaisempaan ja lapsikeskeisempään esikoulupedagogiikkaan vasta 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä tai seuraavalla vuosisadalla.

Vanhempien varakkuus vaikuttaa

Lahjoitusvaroin ja hyväntekeväisyytenä järjestetyn varhaisen opetuksen ja kasvatuksen rinnalla toimi maassamme edelleenkin myös koulumaksujen turvin ylläpidettyjä alku-

opetusta antavia yksityisiä laitoksia. 1860-luvulla tuli käyttöön nimitys lastentarha ja pikkulastenkoulu, millä viestitettiin Fröbelin kasvatustilosophian mukaisen pedagogiikan toteuttamista ja siihen pohjautuvaa alkeisopetusta. Vuosikymmenen aikana kyseisen kasvatus- ja opetusnäemyksen mukainen pedagogiikka levisi Helsingin, Tammisaaren ja Sortavalan lisäksi myös Porvooseen, Turkuun ja Lappeenrantaan. Tunnetuimmaksi on muotoutunut Hanna Rothmanin vuonna 1883 aloittama lastentarha ja pikkulastenkoulu. Tietävästi Suomen pohjoisimman aloitteen tekivät seuraavana vuonna Oulussa neidit Emilia Castrén ja Aline Wegelius, joiden mielestä pikkulastenkoulun lisäksi myös lastentarhan toimintaperiaatteet olivat kaupunkilaisille varmaankin 'yleisesti tunnetut'.⁶

Hanna Rothman oli saanut koulutuksensa Saksassa Pestalozzi-Fröbel Haus'issa, ja Suomeen palattuaan hän perusti lastentarhan, jonka vihki käyttöön Uno Cygnaeus. Jatkossa Rothman hankki toimeentulonsa laajentamalla toimintaa niin, että hän antoi alkeisopetusta pikkulastenkoulussa kello 9–12 ja opetti lastentarhassa 12–14 välisenä aikana. Ruotsinkielisten lasten rinnalla toimivat myös suomenkieliset ryhmät. Toiminnan tavoitteet olivat kuitenkin kristillisten arvojen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumisen kannalta korkeammalla. Opiskeluaikanaan omaksumiensa periaatteiden mukaisesti Hanna Rothman halusi kehittää työtä siten, että kaikkein vähäosaisimmatkin lapset voisivat päästä osalliseksi korkeatasoisesta kasvatuksesta ja opetuksesta. Tämä tavoite toteutui vuonna 1888, kun hän Helsingin Vähittäismyynti- ja Anniskeluosakeyhtiön antaman tuen turvin saattoi aloittaa Helsingin Fröbel-laitokseksi nimittämänsä toiminnan.⁷ Yleisemmin tätä sosiaalista, vähäosaisten perheiden auttamiseen kohdistuvaa kasvatustyötä alettiin kutsua kansanlastentarhaksi, jonka tunnetuksi tulemistä lisäsi Rothmanin tarmokas tiedottamistyö.

Toiminta laajeni nopeasti, ja jo parin vuoden päästä Hanna Rothman sai harjoittelijaksi ja koulutuksen jälkeen pitkäaikaiseksi työtoverikseen Elisabeth Alanderin. Toimintamuodot monipuolistuivat, ja vuonna 1892 – 110 vuotta sitten – koettiin tarpeelliseksi aloittaa myös uusien opettajien kouluttaminen Suomessa. Kuusi- ja seitsemänvuotiaille alkuopetusta antavaa ryhmää ryhdyttiin kutsumaan välitysluokaksi, ja kun opettajankoulutus neljän vuoden jälkeen muuttui kaksivuotiseksi, oli perusteena johtajien ja välitysluokan opettajien koulutukseen painottaminen siihen erikoistumiseen valituille. Myös todistukseensa uudet lastentarhanopettajat saivat erikseen arvosanat johtajan taidoistaan ja menestymisestään välitysluokan opettajina.⁸ Vaikka selkeä välitysluokka-nimitys 1900-luvun alussa poistui ja lastentarhanopettajien koulutuksessa siirryttiin toisen vuoden eriyttämisestä kaikille yhdenmukaiseen opetussuunnitelmaan, säilyi toiminnassa kuitenkin ikäryhmäjako ja lastentarhatoiminnan luonnehdittiin olevan kotikasvatusta tukevaa toimintaa. Pedagogisessa sisällössä säilyi painokkaana erityisesti kuusivuotiaiden ryhmissä sellaisten valmiuksien opettaminen, joiden avulla lapsen tuolloin katsottiin saavuttavan koulunkäynnin aloittamisen edellyttämät taidot. Näin kansanlastentarhojen toiminta tarjosi kansakoululaiseksi kasvamisessa tukea ns. vähäosaisten perheiden lapsille.

Keskushallinnon tukea kaivataan

Ensimmäisiä kansanlastentarhoja perustettaessa oli filantrooppisiin ajatuksiin pohjautuen kiinnitetty huomiota kaikille lapsille tarjolla olevaan varhaiseen oppimiseen ja toiminnan kehittämiseen. 1900-luvun alussa haluttiin yhteiskunnan laajemmin ottavan vastuuta olosuhteiden parantamisesta, ja edellytettiin valtiovallan selkeää taloudellista vastuuta ns. suojelukasvatuksen järjestämisestä maassamme. Vuonna 1905 valmistunutta komitean ehdotusta⁹ laadittaessa lähdettiin liikkeelle tekemällä selvitys 'huonohoitoisten ja pahantapaisten lasten' oloista. Ongelmallisimmaksi lasten kasvuolosuhteet oli

koettu "tehdaspaikoissa, etukaupungeissa ja kaupunkien ulkosyrjillä", missä köyhin väki asui. Tähän 'alaikäisten' lasten kasvatusongelmaan tuli osaltaan saada parannusta kehittämällä lainsäädäntöä ja valtioapujärjestelmää sekä lisäämällä korjaavaa kasvatusta toteuttavia työmuotoja. Yleisperusteluisa tuotiin selkeänä kehittämisalueena esille kansanlastentarhat ja osittain mukaan liitettiin tekstissä myös lastenseimet. Kun vanhempien työssäkäynnin yhteydessä korostettiin kotien antaman kasvatuksen puutteellisuutta, todettiin kokemuksen osoittaneen lastentarhatyöstä, että lasten saaman opetuksen ja luotettavan kasvatuksen lisäksi "ulottuu lasten kautta vaikutus vanhempiinkin ja koteihin". Jotta nämä myönteiset vaikutukset todella leviäisivät, tahtoi komitea velvoittaa kasvatuslautakuntia käyttämään vaikutusvaltaansa kyseisten laitosten perustamisen edistämiseksi.¹⁰

Tämän Mikael Jonssonin (Soinisen) johdolla toimineen komitean työ ei johtanut konkreettisiin lainsäädäntötoimiin tai uusiin järjestelyihin vielä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta senaatti pyrki edistämään asiaintilan parantamista hallinnollisin toimenpitein. Keskusvirastotasolla asiainhoito kuului kouluhallituksen kansankouluosastolle, jonka tarkastajat omalta osaltaan pyrkivät edistämään mm. lastentarhojen perustamista kertomalla omien esiintymisiensä yhteydessä niiden pedagogisista kasvatuspäämääristä.¹¹ Komitean mietinnössä korostui selkeästi lastentarhojen ja -seimien sosiaalihuollollinen ennaltaehkäisevä merkitys. Toimintamuodot nähtiin lastensuojelun kannalta merkittävinä kotikasvatusta laaja-alaisesti tukevinä ja edistävinä toimintamuotoina, jotka eivät vähennä vanhempien kasvatusvastuuta tai höllennä perheyhteyttä, vaan ohjaavat kasvatuksen merkityksen ymmärtämiseen ja vanhempien kasvatusvastuun velvoittavuuteen.

Kansanlastentarhojen kasvatuksen ja opetuksen päämäärät korostuivat taas selkeämmin kansanedustaja Tekla Hultinin vuoden 1909 toisille valtiopäiville tekemän ehdotuksen

käsittelyssä. Sivistysvaliokunta korosti lausunnossaan toiminnan tarkoituksen esille tuomaa merkitystä lapsen moninaisen kehityksen edistäjänä ja viittasi lastentarhojen määrän karttumiseen mm. Saksassa, Englannissa, Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa ja Japanissa. Valtion näkökulmasta tulisi ottaa huomioon seuraavaa: "Kasvatusopin kannalta on sen perusajatus, hennoimmassa iässään olevain lasten henkisten kykyjen herättäminen ja kehittäminen taidokkaasti lasten ikäkauteen sovelletun havainto-opetuksen kautta vaikutuksiltaan epäilemättä sangen terveellinen, samoin kuin myös lasten toimintakyvyn vaurastuttaminen erilaisten leikkien ja askareiden kautta. Saavathan lapset täten niin henkisesti kuin ruumiillisesti oivallisen esivalmistuksen varsinaiseen koulunkäyntiin." Lisäksi mainittiin yhteiskunnallisena perusteena varattomien kansanluokkien saama apu kasvatushuoltojen helpottumiseen.¹² Valtioapujärjestelmän kehittämisen avulla kehittyisi lastentarhoista sivistysvaliokunnan käsityksen mukaan kunnallisia laitoksia ja niiden asema vakaammaksi. Lastentarhojen valtioavun myöntäminen tulisi olla rinnasteinen muiden sivistyslaitosten kuten kansakoulujen, kesäsiirtoloiden ym. kanssa. Valtioavun saannin ehdot olisivat myös selkiyttäneet lastentarhojen toimintaohjelmien laatimista ja koko toimintaan liittyvää tarkastustoimintaa.

Kun kyseinen eduskunnan ehdotus "ei saavuttanut hallitsijan hyväksymistä" se otettiin uudelleen esille seuraavien vuosien valtiopäivillä. Vuonna 1911 kansanlastentarhojen lukumäärä maassamme oli kohonnut noin viiteenkymmeneen, mutta toimintaolosuhteet olivat usein 'taloudellisesti tukalat', joten läheskään kaikille pyrkiville lapsille ei voitu tarjota tilaa. Perusteluissa viitattiin vuoden 1909 anomukseen ja korostettiin lastentarhakasvatuksen merkitystä sekä yhteiskunnallisuudesta että kasvatusopilliselta kannalta. Erikseen mainittiin työn tunnustettu vaikutus 'lasten kehittäjänä varsinaista koulunkäyntiä varten'.¹³ Ensimmäisen kerran varoja lopulta myönnettiin vuoden 1913 valtiopäivillä, ja kokonaissumman suuruus oli jo vuoden 1909 valtiopäiviltä tuttu 100 000 markkaa.

Päätös oli kuntien lastentarhojen perustamisaktiivisuuden kannalta selkeästi ratkaiseva, vaikkakin kolmen seuraavan vuoden aikana jäätiin jälleen ilman tuota kuntakohtaisesti pientä, mutta periaatteellisesti merkittävää valtiovallan tukea.

Paikkakuntakohtaisia ratkaisuja

Useissa kaupungeissa lastentarhatoiminta oli lähtenyt liikkeelle yksityisten tahojen aloitteesta, mutta erityisesti 1900-luvun puolella kunnat ryhtyivät avustamaan toimintaa. Myös tehdasyhteisöissä nähtiin tarpeelliseksi kasvatuksen ja opetuksen tarjoaminen lastentarhan ja eri tavoin järjestetyn alkuopetuksen avulla. Yhteiskunnallisessa kehityksessä edettiin filantrooppisesta auttamisajatuksesta kohti julkisen hallinnon vastuullisuutta.

Tukea myönnettäessä haluttiin valvoa myös toiminnan toteutumista. Kuntien myöntämien avustusten kohdalla saatettiin lähteä liikkeelle vapaamuotoisista yhteenvedoista, mutta selkeästi oltiin kulkemassa kohti määrämuotoisempia selvityksiä ja tilityksiä. Kasvatustoiminnan sisällön ja kehittämisen kannalta merkittävää oli vastuullisen kunnan hallintoelimen nimeäminen, tarkastusmenettelyn kehittyminen ja toimintasuunnitelmien kirjaamiskäytännön rakentuminen. Tarkastajien tehtävänä oli paitsi valvonta myös kehittämisesitysten tekeminen. Toimintasuunnitelmat kuukausiaiheineen eivät jääneet enää pelkästään opettajien mustakantisten vihkojen sisälöksi, vaan tulivat julkisempaan tietoisuuteen. Peruslähtökoh-
tana olivat tietysti lasten ikäryhmien mukaan laaditut viikko-ohjelmat, jotka toimivat lukujärjestyksen tavoin päiväohjelman perusrakenteena. Niistä tietoa varmistavat joidenkin tunnollisten tarkastajien tekemät merkinnät, joista esimerkkinä voi mainita Oulun kaupungin kansakoulujen toimintakertomuksen vuodelta 1915, johon kansakouluntarkastaja Leino Pentzin oli liittännyt asianmukaisen selvityksen ja toimintaohjelman Laskuniemen lastentarhan toiminnasta.¹⁴

Avustuspäätöstä tehdessään kunnat määrittivät määrärahojen käyttöä valvovan luottamuselimen, joka oli kunnan lautakuntanimityksistä riippuen esimerkiksi kasvatuslautakunta. Helsingin kaupungissa oli jo vuonna 1912 keskusteltu lastentarhojen kunnallistamisesta, mutta päädyttiin kuitenkin vakinaisen määrärahan ottamiseen kaupungin vuotuisen talousarvioon. Samalla päätettiin kansanlastentarhain johtokunnan asettamisesta johtamaan lastentarhojen toimintaa ja valvomaan lastentarhoja varten nimetyn tarkastajan toimintaa. Hallintomalli määriteltiin helmikuussa hyväksytyssä johtosäännössä, ja samalla valittiin myös tarkastaja. Tämä Lontoossa koulutuksensa saanut ja Saksassa opiskellut lastentarhanopettaja Thyra Gahmberg aloitti työnsä vasta seuraavan vuoden alussa, sillä Uno Cygnaeuksen valitsemien opettajien taivoin hän teki ennen työn aloittamista kaupungin lähettämänä opintomatkan Pohjoismaiden kautta Wieniin ja Budapestiin.¹⁵

Pienemmissä kaupungeissa hallinto kehittyi paikallisten olosuhteiden mukaisesti. Vaasa sai ensimmäisen ruotsinkielisen kansanlastentarhan kymmenen vuotta Helsingin jälkeen, ja toiminnan aloittamisella oli useita yhteyksiä kaupungin kansakoululaitoksen toimintaan. 1880-luvun lopulla olivat jo kuusivuotiaat ohjesäännön turvin voineet käydä kansakoulua, mutta tuon alaikärajan kohottua seitsemään vuoteen kaitvattiin kipeästi uutta paikkaa heille 'leikkipaikaksi ja kouluksi'. Aloite lastentarhan saamisesta tehtiin kansakoulunopettajien vuosikokouksessa, ja asia päätettiin valmistella konkreettisen esityksen asteelle seuraavaan vuosikokoukseen. Ongelmaksi muodostui toiminnan rahoitus, sillä kaupunginvaltuusto kyllä suhtautui hankkeeseen myönteisesti, mutta ei ollut valmis tukemaan sitä taloudellisesti. Kun kannatusyhdistyksen keräämien varojen turvin päästiin 1890-luvun lopulla tekemään varsinaista perustamispäätöstä, pidettiin varteen otettavana vaihtoehtona pelkästään kuusivuotiaiden ryhmän perustamista. Lopulta päädyttiin kuitenkin neljästä kuuteen vuotiaalle tarkoitettuun toimintaan, josta vastasi tehtävään va-

littu johtokunta. Seuraavana vuonna, 1899, saattoi uusi suomenkielinen lastentarha aloittaa toimintansa jo valtuuston avustuksen myötä eikä vain anniskeluosakeyhtiön rahoitusavun turvin.¹⁶

Turun lastentarhatoiminnan voi kuvata vuonna 1868 alkaneen varsin 'cygnaeuslaisessa' hengessä, sillä ensimmäisen lastentarhan perusti kotikaupunkiinsa takaisin muuttanut Ebba Böcker. Hänellä oli paitsi Saksassa saatu vuoden mittainen koulutus sekä lastentarha- että kansakouluseminaarissa opiskeluaikaa edeltävää työkokemusta Uno Cygnaeuksen perustamasta Tammisaaren lastentarhasta. Koulutuksensa jälkeen hän oli työskennellyt kolme vuotta Siitoisten kansakoulun opettajana, mutta joutui jättämään työnsä terveyden heikentymisen vuoksi. Lastentarhan perustamisesta tiedottavassa lehti-ilmoituksessa ei ollut näkyvissä lasten ikärajoja, mutta tavoitteeksi ilmoitettiin "antaa lapsille järjestyksen tajua, ruumiin- ja sielun kasvatusta vuoroin sopivien leikkien ja kirjallisen opetuksen avulla lapsen iän ja käsityskyvyn mukaan". Lastentarhan toiminta kattoi siis myös alkuopetuksen edellyttämiä taitoja, jotka valmensivat lapsia siirtymään varsinaiseen koulunkäyntiin. Perustamisvuoden lopulla julkaistussa lehtikirjoituksessa korostetaan toiminnan lapsiin kohdistuvan merkityksen lisäksi myös sitä, että fröbeliläisen lastentarha-aatteen hyvänä puolena on pyrkimys kohentaa nuorten naisten ja äitien kasvattajan taitoja.¹⁷

Valtiopäivien vuonna 1913 tekemän valtioapupäätöksen vaikutus näkyy selkeästi jo olemassa olleiden yksityisten lastentarhojen kunnallistamishankkeina samoin kuin uusien lastentarhojen perustamispyrkimyksinä, vaikkakin valtioavun saaminen oli mahdollista myös yksityisille lastentarhoille silloin, kun ne täyttivät avun saannille asetetut ehdot. Niihin kuului riittävien henkilökuntaan ja toimintaolosuhteisiin liittyneiden toimintaedellytysten lisäksi tilitysvelvoite sekä mm. velvollisuus alistua ylihallituksen suorittamiin tarkastuksiin.

Yhtenä ajan esimerkkinä valtiopäivien vuoden 1913 valtioapupäätöksen yhteydestä yksityisen lastentarhatoiminnan vaiheisiin voidaan mainita Oulussa toimineen Laskuniemen eli Ainolan lastentarhan omistussuhteiden muuttuminen. Lastentarhan oli perustanut Berliinissä Pestalozzi-Fröbel Hausissa koulutuksensa saanut, vauraaseen teollisuussukuun kuulunut Hanna Åström vuonna 1901. Hän myös rakennutti omilla varoillaan noin 80 lapselle tarkoitettun, toimintaa varten huolellisesti suunnitellun lastentarharakennuksen. Hän vastasi henkilökohtaisesti kaikin tavoin lastentarhan ylläpitämistä vielä avioiduttuaan ja muutettuaan lyhyen Helsingissä asuminen jälkeen Porvoon maalaiskuntaan. Henkilökohtaisesti hän oli vakuuttunut lastentarhojen antaman kasvatuksen ja opetuksen merkityksestä ja painotti yhteiskunnan kannalta tärkeäksi kokemansa toiminnan siirtymistä valtion varoin ylläpidetyksi. Hanna Åströmin yhteiskunnallisen aktiivisuuden tietäen ei liene sattuma, että vuoden 1913 lopulla hän ilmoitti Oulun kaupungille haluavansa lahjoittaa toiminnan kiinteistöineen kaupungille sillä ehdolla, että siinä jatketaan entisen laajuisena lastentarhan työtä ja koululaisten vapaa-ajan toimintaa eikä tiloja siirretä esimerkiksi valtiiovallan edellyttämän kansakoulutoiminnan käyttöön. Useista neuvotteluista huolimatta kaupungin 'valtuusmiehet' eivät uskaltaneet taloudellisten riskien vuoksi ottaa vastaan lahjoitusta velvoitteineen. Ratkaisu toiminnan jatkumiselle löytyi seuraavana vuonna, kun paikallinen Nuorten ystävät -yhdistys ryhtyi pienen kaupungin tuen turvin jatkamaan toiminnan ylläpitämistä.¹⁸

Kaupungin toiminnan kannalta Oulua ennakkoluulottomampi esimerkki löytyy Kajaanin kaupungista. Koulutoimen Ylihallituksen kiertokirje valtioavun saannin mahdollisuudesta johti siellä lastentarhahankkeen valtuustokäsittelyyn ja asian tarkempaan valmisteluun kansakoulun johtokunnassa. Lausunnon antajat puolsivat voimakkaasti lastentarhan perustamista ja vetosivat Pestalozzin ja Cygnaeuksen kasvatus-

ajatuksiin. Vuonna 1914 alkaneesta kunnallisen lastentarhan toiminnasta vastasi johtokunta, johon kuului kolme valtuuston ja kaksi kansakoulun johtokunnan nimeämää edustajaa.¹⁹

Valtiovallan lastentarhatyöhön suuntaama vaatimaton tuki vahvisti alusta lähtien toiminnan lisääntymistä kaupungeissa ja joissakin suurissa tehdasyhdyskunnissa. Mielenkiintoinen vastakkainasettelu rakentuu Uno Cygnaeuksen runsas viisikymmentä vuotta aikaisemmin esittämästä tyttökoulumallista, jossa lasten kasvatusta ja opetusta sekä tulevien äitien kasvattajataitoja oli nähty tarpeelliseksi opettaa erityisesti maaseutuolosuhteissa. Viisikymmentä vuotta myöhemmin yhteiskunnan elinkeinorakenteiden muuttumisen myötä koettiin mitä ilmeisimmin tarpeelliseksi kiinnittää ensisijaisesti huomiota kaupungeissa ja tehdasyhdyskunnissa asuvien perheiden olosuhteisiin ja haluttiin edistää kotikasvatusta tukevaa toimintaa ensisijaisesti vanhempien kodin ulkopuolisen työssäkäynnin vuoksi.

Autonomian ajan päättyessä

Kaupunkien ja tehdasyhdyskuntien sekä maaseudun olosuhteet poikkesivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuaessa alkuopetuksen tarpeellisuuden suhteen huomattavasti toisistaan. Vanhempien asenteissa oli vuosisadan vaihteessa tapahtumassa murros. Kun alkuopetuskomitea vuonna 1906 valmisti esitystään alkuopetuksen järjestämisestä maaseudulla, se saattoi todeta myös vanhempien asenteiden yleisen muuttumisen elinympäristöstä riippumatta: "Vanhemmat maaseudullakin, samoin kuin jo on laita meilläkin kaupungeissa, kääntyvät myös alkuopetuksessa koulujen puoleen. Sentähden on pientenlasten koulu, johon lain ja asetusten mukaan vain poikkeustapauksissa on turvauduttava, tullut yhä välttämättömämmäksi säännöllisissäkin oloissa". Kotikasvatusvastuusta luopuminen ja turvaus ulkopuoliseen opetukseen oli siis yleistymässä. Tätä alkuopetuskomitea piti myös omaan tehtäväänsä liittyvän

opetusalueen kehittämisen velvoittavana. Se kiinni huomiota opettajankoulutukseen ja opetussisältöihin, laati kustannusarvion ja ehdotuksen laiksi alkuopetuksen järjestämisestä maaseudulla. Sen eri luvuissa selvitettiin kunnallinen alempi kansakoulu, yleinen oppivelvollisuus ja muut pientenlasten koulut.²⁰

Kaupungeissa oli 1900-luvun alkaessa perustettu jatkuvasti lisää kansanlastentarhoja, jotka nekin miellettiin osaksi kasvatus- ja opetusjärjestelmää. Niiden tarkoituksena ei suinkaan ollut varsinainen alkuopetukseen eli kaikkien Cygnaeuksen tyttökouluihanteen mukaisen lastentarhan toisen osaston opetussuunnitelmaan kuuluneiden taitojen opettaminen. Sisältö oli pitkälle lastentarhan ensimmäisen osaston kasvatus- ja opetustavoitteiden mukainen, mutta kouluhallituksenkin esittämien arviointien mukaan kansanlastentarhat olivat ensiarvoisen tärkeä kotikasvatusta tukeva ja ennaltaehkäisevää kasvatukseen kuuluva varhaisen oppimisen muoto. Kriittisesti arvioitaessa niidenkin epäiltiin maaseudun alkuopetuksen kasvun tavoin lisäävään vanhempien kasvatusvastuun höltymisestä. Tämän vuoksi koettiin tarpeelliseksi korostaa kotikasvatuksen korvaamisen sijaan sille annettavaa tukea, mihin kuului myös vanhempien kasvatukseen liittyvän tiedon lisääminen ja eri tavoin järjestetty yhteistoiminta. Autonomian ajan Suomessa ei lastentarhojen eikä myöskään lastenseimien sekä kesä- ja kerhotoiminnan tavoin näytetty mielleltävään köyhäinhoitoon vaan kasvatus- ja opetustoimeen kuuluvaksi, vaikka työmuodot toimivatkin koulun ja lastensuojelun 'välimaastossa'.

Varhainen kasvatus ja opetus saattoi toisaalta olla ns. yksityisen alkeiskoulun toimintaa ja toisaalta taas vähäosasia perheitä tukevaa kansanlastentarhatyötä. Annetun opetuksen tulli tukea vanhempia heidän kasvatustehtävässään silloin, kun nämä eivät kyenneet vastaamaan siitä itse. Keskushallinnossa lastentarhatoiminta luettiin kuuluvaksi kansakoulutyön yhteyteen, joskin valtioavun määrärahakysymyksiä käsiteltiin

lastensuojeluosastolla, joka ensimmäisen kerran oli voinut jalkaa harkinnanvaraista valtion avustusta sitä anoneille yksityisille tai kunnallisille lastentarhoille vuonna 1913. Sota-ajan vuoksi käytäntöä voitiin jatkaa vasta maamme itsenäistymisvuonna 1917.

Ylihallitus näyttää 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana kiinnittäneen huomiota eri kasvat- ja opetusaloihin, alkukouluihin, alkeis- ja tyttökouluihin sekä ehkäisevään suojelukasvatukseen, johon lastentarhatkin osaltaan luettiin kuuluviksi. Huomiotta ei ole syytä jättää opettajankoulutusta ja erityisesti lastentarhojen toimintaan liittyen Ebeneser-seminaarin 25 ensimmäistä autonomian aikaan kuuluvaa koulutuksen vuotta. Kun paikkakuntien ohjaus- ja valvontatyö vaihteli huomattavasti, vastasi koulutus välillisesti omalla tavoitteellisuudellaan useissa maamme kaupungeissa ja tehdasyhteisöissä toteutuneesta varhaista kotien ulkopuolisen kasvatuksen laadukkuudesta. Tarkasteltaessa autonomian ajan vaihtumista Suomen ensimmäisiksi itsenäisyyden vuosiksi näyttää siltä, että varhaisiin vuosiin kohdistuvan kasvatuksen ja opetuksen eri alueiden kiinteämpi yhteys koulutoimen kanssa oli rakentumassa.

Lähdeviitteet

- ¹ Salo. 1939. 98–109; Hänninen & Valli. 1986. 20–23.
- ² Hänninen & Valli. 1986. 25.
- ³ Alkuopetuksen järjestämisestä maaseudulla. 1906. 2–8.
- ⁴ Borenus. 1954. 92; Nurmi 1964. 162–163; Salo. 1939. 438–441.
- ⁵ Borenus. 1954. 92–93; Salo. 1939. 360–368.
- ⁶ Hänninen & Valli. 1986.58, 62–64; Lujala. 2001.13.
- ⁷ Hänninen & Valli. 1986. 63–66.
- ⁸ Ebeneserkoti. 1922. 49–50; Lastentarhaseminaari Ebeneser. 1992. 15, 18.

- 9 *Ehdoitus suojelukasvatuksen järjestämiseksi. 1905.*
- 10 *Ehdoitus suojelukasvatuksen järjestämiseksi. 1905. 130–131; Lujala. 1998. 24–25.*
- 11 *Pulma & Turpeinen. 1987. 107, 110; Somerkivi ym. 1979. 29–31.*
- 12 *Toiset valtiopäivät 1909. Anomusmietintö 17.*
- 13 *Valtiopäivät 1911. Anomusmietintö 17.*
- 14 *Lujala. 2001. 24.*
- 15 *Valli. 1988. 24–25.*
- 16 *Ahonpää & Paavola-Kinnunen. 1998. 8–15.*
- 17 *Borenus. 1954. 92–93; Remmer. 1989. 54–55.*
- 18 *Lujala. 1992. 18–20, 27–32; Lujala. 1998. 28–31, 40–44.*
- 19 *Kinnunen. 1985. 11–12.*
- 20 *Alkuopetuksen järjestämisestä maaseudulla. 1906.*

Lähdejulkaisut

- Ahonpää, T. & Paavola-Kinnunen, M. 1998. Sata vuotta lasten päivähoitoa Vaasassa. Vaasa: Vaasan kaupungin sosiaalilautakunta.*
- Alkuopetuksen järjestämisestä maaseudulla. 1906. Alkuopetuskomitea. Mietintö. Helsinki.*
- Ebeneserkoti 1890–1922. 1923. Katsaus Hanna Rothmanin ja Elisabeth Alanderin laitosten 32-vuotiseen toimintaan 1890–1922. Helsinki.*
- Ehdoitus suojelukasvatuksen järjestämiseksi. 1905. Komiteamietintö I. Helsinki.*
- Hänninen, S-L. & Valli, S. 1986. Suomen lastentarhatyön ja varhaiskasvatuksen historia. Keuruu: Otava.*
- Kinnunen, J. 1985. Kajaanin lastentarhat vuosina 1914–1973. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja -loseita 12/1985. Oulu.*
- Lastentarhaseminaari Ebeneser. 1992. Toimittanut Valli, Siiri & Kekäläinen, Anita. Helsinki: Ebeneser-säätiö.*

- Lujala, E. 1992. *Kiikkusaarelta koko kaupunkiin. 90 vuotta lastentarhatyön alkamisesta Oulussa. Jyväskylä: Oulu Seura ry.*
- Lujala, E. 1998. *Laskuniemen lastentarhasta laajempaan pedagogiseen päivähoitoon. Tutkimus viiden oululaisen päivähoitolaituksen perustamisesta ja kehityksestä vuosina 1901–1984. Lisensiaattitutkimus. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.*
- Lujala, E. 2001. *Vanhasta Ainolasta uudelle vuosisadalle. Jyväskylä: Oulun kaupunki.*
- Nurmi, V. 1964. *Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. Jyväskylä.*
- Pulma, P. & Turpeinen O. 1987. *Suomen lastensuojelun historia. Kouvola: Suomen lastensuojelun keskusliitto.*
- Remmer, S. 1989. *Turun lastentarhojen synty ja muotoutuminen vuosina 1868–1973. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A:133.*
- Salo, A. 1939. *Pikkulasten kasvatatus Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä. Edellinen osa. Hämeenlinna.*
- Somerkivi, U., Cavonius, G. & Karttunen M. A. 1979. *Kouluhallitus, Skolstyrelsen 1869–1969. Vantaa: Kunnallispaino.*
- Toiset valtiopäivät 1909 Asiakirjat. Viides osa I, II. *Anomusmietetintö 17.*
- Valli, S. 1988. *100 vuotta lasten päivähoitoa Helsingissä. Helsingin kaupunki.*
- Valtiopäivät 1911 Asiakirjat. Viides osa I, II. *Anomusmietetintö 2.*